

”Katakombeordinasjon”

Ordinasjonen på Helgøya 2. juli 1944

TORLEIV AUSTAD
PROFESSOR EMERITUS, MF

torleiv.austad@mf.no

Sammen drag:

Den 2. juli 1944 ble 18 teologiske kandidater ordinert av biskop Wollert Krohn-Hansen i Helgøya kapell i stor hemmelighet. Ordinasjonen – som er blitt beskrevet som en ”katakombeordinasjon” – var en risikabel handling. En regnet med at Quisling-regjeringen ville oppfatte den som en provokasjon som kunne få alvorlige følger for dem som var involvert. Bakgrunnen for ordinasjonen var økende prestemangel i en rekke menigheter som følge av at NS-styret hadde forvist mange prester. Men for Den midlertidige kirkeledelsen (DMK) var det også viktig å markere ordinasjonens avgjørende betydning for kirkens fortsatte virksomhet etter at biskopene og prestene hadde nedlagt sine statsembeter i 1942 og brutt med det statlige kirkestyret. I og med at Kongen og regjeringen befant seg i eksil i London, var det DMK som forordnet ordinasjonen. Ordinandene måtte skriftlig gi sin tilslutning til bekjennelseserklæringen *Kirkens Grunn*. Ved kgl. resolusjon i 1946 ble ordinasjonen anerkjent som en lovlig prestevigsel.

1. Problemstilling

Den 2. juli 1944 ble 18 teologiske kandidater ordinert til prester i Helgøya kapell i stor hemmelighet. Ordinasjonen ble utført av biskopen i Hålogaland bispedømme, Wollert Krohn-Hansen, som av de politiske myndigheter under okkupasjonen var forvist fra Tromsø til Helgøya i Mjøsa. Det var Den midlertidige kirkeledelse (DMK) som la til rette for ordinasjonen og ga ordinasjonstillatelse, uten kontakt med den norske regjering i eksil i London. Verken den lokale menighet, stedets sokneprest, organisten, klokkeren eller kirketjeneren visste om hva som foregikk i kapellet på Helgøya denne søndag ettermiddag. Med god grunn er ordinasjonen blitt beskrevet som en ”katakombeordinasjon”¹ – ja,

også som en ”kryptoordinasjon”². Handlingen innebar stor risiko for biskopen, ordinandene og de assisterende prestene. En gikk ut fra at Quisling-regjeringen ville oppfatte den som en provokasjon, og det ville kunne få alvorlige konsekvenser for de involverte.

Sett fra kirkeledelsens synspunkt var ordinasjonen på Helgøya den første ordinære prestevigsel i Den norske kirke i Norge på vel fire år. Quisling-regjeringen derimot, som definerte seg som det statlige kirkestyret den gang, betraktet denne ordinasjonen som ulovlig. Kirkestyret under Quislings ledelse forordnet for øvrig en rekke ”ordinasjoner” av lekfolk og enkelte teologiske kandidater til prester. De gjorde tjeneste i den del av kirken som var lojal overfor okkupasjons-

makten og Nasjonal Samling (NS).³

Når en ser tilbake på den spesielle ordinasjonen på Helgøya, er det flere spørsmål som melder seg: Hvorfor valgte DMK å gjennomføre en så risikofylt handling? Hadde NS-myndighetene forvist så mange prester fra sine menigheter at det nå virkelig var et presserende behov for flere prester? Eller var det primære formålet å tydeliggjøre ordinasjonens bærekraft i kirken etter at alle biskopene og godt over 90 % av presteskapet hadde sagt fra seg sitt statsembete og erklært at de ville fortsette sin tjeneste i kraft av sitt ordinasjonsembete? Var Helgøya-ordinasjonen en legitim ordinasjon i Den norske kirke? Og hva lå det i ordinandenes tilslutning til bekjennelseserklæringen *Kirkens Grunn* som betingelse for ordinasjon?

2. Kilder

Hva som skjedde før og under ordinasjonen i Helgøya kapell, var betinget av bruddet med det statlige kirkestyret og ble ikke nedskrevet i formelle protokoller. Erttertidens kjennskap til denne spesielle ordinasjonen er basert på hva de som var involvert, har fortalt. Residerende kapellan Ludwig Schübeler, som var medlem av DMK, har gitt et innblikk i beslutningsprosessen som førte fram til ordinasjonen. Også ordinator, biskop Wollert Krohn-Hansen, har nedtegnet sine erindringer om det som skjedde. I tillegg har han offentliggjort sin ordinasjonspreken. Ett av medlemmene av *Kristent Samråd*, residerende kapellan Ingvald B. Carlsen, er blant dem som har skrevet om begivenheten. Han var forvist til Lillehammer og befant seg derfor nær Helgøya. Flere av ordinandene har i skriftlig eller muntlig form gitt innblikk i hva de var med på. Blant dem kan nevnes Leif Flørenes, Arne J. Sørensen, Christian Tidemann Strand, Palmer Skaar, Olav Austad og Jon Geir Hol. Sønn til biskop Krohn-Hansen, Carl Wollert Krohn-Hansen, fungerte som organist under ordinasjonen. Han har skrevet ned sin opplevelse av ordinasjonen.

3. Ordinasjonen som basis

Allerede første krigsåret – før kirkekampen hadde begynt for alvor – viste ordinasjonen seg å være en sterk bærebjelke i Den norske kirkes front mot okkupasjonsmakten. I biskop Eivind

Berggravs rundskriv til prestene i Oslo bispedømme 23. oktober 1940 ble det lagt avgjørende vekt på at biskoper og prester står på sitt presteløfte.⁴ Denne måten å posisjonere seg på ble fulgt opp av sentralstyret i Presteforeningen i en orientering til prestene 31. januar 1941. Her ble det anbefalt at den enkelte prest presiserer at han vil utføre sine tjenesteplikter i overensstemmelse med sin samvittighet og sitt ordinasjonsløfte i tilfelle det skulle komme krav om å avgi en lojalitetserklæring til det nye statsstyret.⁵ Som svar på rundskrivet fra Kirkedepartementet til prester og menighetsråd om forkynnelsen 5. april 1941 uttalte biskopene 12. juni 1941 at "det forhold som ved ordinasjonen er fastlagt mellom biskop og prester og menigheter, er et uttrykk for kirkens suverene myndighet i alt det som bekjennelsen betegner som de *innerste hellige ting*"⁶. I redegjørelsen *Om kirkens orden*, dattert 15. desember 1941, slo biskopene fast at deres ledetråd er forpliktelsen på "sin ordinasjon og den deri gitte rett og myndighet til å stå vakt om kirkens åndelige arv og den derpå byggede kirkens orden"⁷.

Etter hvert som kirkekampen utviklet seg, ble det klarere og klarere at de som pekte ut kirkens vei i konfrontasjonen med det NS-ledede kirkestyret, argumenterte for kirkens egenart og selvstendighet ut fra ordinasjonen. Da biskopene og prestene i 1942 sa fra seg sitt statsembete, presiserte de at de ville fortsette sin tjeneste i bispedømmer og menigheter i kraft av sitt ordinasjonsembete. I sin redegjørelse 24. februar 1942 for bruddet med det statlige kirkestyret konkluderte biskopene med å si:

Hva staten har overdratt meg, leverer jeg fra meg. Den åndelige gjerning og myndighet som er gitt meg ved ordinasjonen ved Herrens alter, er fremdeles min og med rette. Å være Ordets forkynner, menighetens tilsynsmann og prestenes sjelesørger er og blir mitt kall.⁸

Prestene la ned sitt statsembete påskedag 5. april 1942 etter å ha sluttet seg til bekjennelseserklæringen *Kirkens Grunn*. De tok likevel sikte på å utføre alt arbeid i menigheten som kunne skjøttes av en ikke-embetsmann, og viste til "Skrift, bekjennelse og Alterbok for Den norske kirke".⁹ Det teologiske grunnlaget for å

fortsette tjenesten i menigheten etter bruddet med statens kirkestyre lå i ordinasjonen. I Kirkens Grunn var den beskrevet som "et selvstendig og uoppagivelig ledd i en rett kallelse til tjeneste kirken".¹⁰

4. Den midlertidige kirkeledelse

Etter embetsnedleggelsen tok professor Ole Hallesby initiativ til å drøfte kirkens ledelsesproblem i *Kirkens samråd*, som fra begynnelsen av 1942 var blitt etablert som et fellesorgan for den offisielle kirke og de frivillige kristelige organisasjoner. I juni lyktes det å samle biskopene. Domprost Johs. Hygen møtte i stedet for biskop Eivind Berggrav som var internert i sin hytte i Asker. Den 20. juni 1942 besluttet biskopene å opprette et midlertidig kirkestyre. Det fikk navnet *Den midlertidige kirkeledelse* (DMK) og skulle bestå av tre biskoper og de tre i arbeidsutvalget i Kirkens samråd. Hallesby ble utpekt som leder.¹¹

Fra da av fungerte Den norske kirke som selvadministrert folkekirke i tre år, under ledelse av Den midlertidige kirkeledelse.¹² I denne tiden var det ingen form for samarbeid med Kirkedepartementet under NS' ledelse. Det var heller ingen kontakt med Kongen og den norske regjering i London, bortsett fra i okkupasjonens slutfase da en drøftet overgangen til normale kirkelige forhold etter krigen. Det var derfor uaktuelt for DMK å søke Kongen om ordinasjonstillatelse.

I en redegjørelse 23. juli 1942 fremholdt DMK at biskopene fortsatt "utfører visitaser og ordinasjoner og i det hele fortsetter sin vanlige gjerning" til tross for at de fleste av dem allerede var forvist fra sine bispedømmer. De har like fullt kirkens fullmakt til "å bære bispedrakt og bispetittel".¹³ Men det lot seg ikke gjøre å foreta visitaser. Kirkeledelsen ville imidlertid ikke gi slipp på håpet om at biskopene kunne ordinere prester. Det ville styrke bevisstheten om å være en fullverdig kirke etter bruddet med statens kirkestyre.

DMK var klar over at det ville være dristig å legge til rette for presteordinasjoner. En valgte derfor å vente og se tiden an. Da det i september 1942 var tale om at biskop Wollert Krohn-Hansen skulle ordinere cand.theol. Ånund Ørslund

Vatne i Tysfjord kirke, henstilte kirkeledelsen til biskopen å utsette ordinasjonen. Tidspunktet var uheldig, mente en på sentralt kirkelig hold.¹⁴ Det var tydelig at en ikke unødige ville provosere Quisling-regjeringen. Krohn-Hansen oppfattet signalene fra DMK. En ville ikke foreta ordinasjoner så lenge det ikke var absolutt nødvendig for å skaffe menighetene geistlig betjening.¹⁵ I tråd med statskirkelig rett var en ordinasjon betinget av at det forelå et kirkelig behov, og at en var sikret en ordnet tjeneste.¹⁶ Det ville derfor ha vært vanskelig å ordinere en prest hvis hensikten først og fremst var å begrunne kirkens egenart og selvstendighet på basis av ordinasjonen i en politisk konfliktsituasjon.

5. Norske ordinasjoner i Sverige

Litt ut på høsten 1942 kalte DMK cand. theol. Eirik Ivar Guldvog til tjeneste som prest blant norske flyktninger i Sverige.¹⁷ På det tidspunktet var det allerede minst 8000 norske flyktninger i nabolandet, og mange av dem bodde under kummerlige forhold i forlegninger og tømmerkoier. En så for seg at tallet på flyktninger fra Norge ville komme til å øke betraktelig. Planen var at Guldvog skulle ordineres til prest i Norge før han dro. En tenkte seg at ordinasjonen skulle finne sted i stillhet, og at handlingen skulle utføres av domprost Johs. Hygen ved Oslo Domkirke. Men noen få dager før den planlagte ordinasjonen gjennomførte politiet husundersøkelse hos flere av kirkelederne i Oslo. DMK vurdererte da situasjonen slik: Hvis Guldvog ble ordinert og forsvant fra landet samme dag, ville antakelig NS-myndighetene tenke at han hadde et ærend for Hjemmefronten. Og det kunne få alvorlige følger både for ham og for andre. Derfor sløyfet en ordinasjonen i Norge, og Guldvog og frue flyktet over grensen til Sverige og gikk straks i gang med arbeidet blant norske flyktninger.¹⁸

Etter et par måneder ble Guldvog ordinert av biskop Gustaf Aulén i Strängnäs domkirke. Det skjedde lille julaften 1942 etter at den norske regjering i London hadde gitt ordinasjonstillatelse og bemyndiget Aulén til å utføre handlingen.¹⁹ Kirkerettslig var det nemlig adgang til å la en utenlandsk evangelisk-luthersk biskop utføre ordinasjon i Den norske kirke "etter bemyndigelse av Kongen".²⁰ Biskop Aulén forrettet etter Alter-

bok for Den norske kirke, men avvek fra punktet hvor det heter at handlingen "skal kunngjøres for menigheten i forveien".²¹ Ordinasjonen fant nemlig sted i stillhet. Dørene til den store kirken var låst. Bare noen få innbudte var til stede – til sammen et tjuetalls personer. De syntes nesten å forsvinne oppe i domens store lyse kor, forteller Aulén. Han beskriver ordinasjonen som "den mest säregna jag någonsin utfört". Var den blitt kjent for makthaverne i Norge, kunne det fått alvorlige konsekvenser, blant annet "för den prästvigdes anhöriga".²²

I tillegg til ordinasjonen av Eirik Guldvog forrettet biskop Gustaf Aulén også to andre ordinasjoner av norske teologiske kandidater under okkupasjonen. Kandidatene ble ordinert til feltpresttjeneste, men skulle primært gjøre tjeneste blant norske flyktninger i Sverige. Flyktningskaren var mangedoblet. Ved ordinasjonen 19. mars 1944 ble fire teologiske kandidater ordinert²³, og utpå høsten, 23. november, ble ytterligere to kandidater ordinert²⁴. Nå var den politiske situasjonen en annen enn i desember 1942. Ordinasjonene i 1944 foregikk derfor i full offentlighet. "Ingen kunde längre tveka om vilken utgång kriget skulle få," skriver Aulén.²⁵ Også disse handlingene ble utført etter ordinasjonstillatelse og fullmakt fra den norske regjering i London og fulgte Alterbok for Den norske kirke.²⁶ Tilslutning til Kirkens Grunn var ikke formalisert som betingelse for ordinasjon, selv om det ikke var tvil om at ordinandene var enig i bekjennelseserklæringens innhold.

6. Begynnende prestemangel

I og med at godt over 90 % av presteskapet i Den norske kirke forble i sine menigheter umiddelbart etter embetsnedleggelsen, var det til å begynne med ingen akutt prestemangel i kirken. Men i menigheter hvor presten – eller én av prestene – stilte seg lojalt til Quisling-regjeringens kirkestyre, oppsto det snart behov for alternativ prestetjeneste. Men i slike tilfeller var det begrenset hva DMK kunne få til. Så lenge det ikke var absolutt nødvendig å skaffe menigheter ekstra geistlig betjening, skulle en ikke foreta noen ordinasjon.²⁷

Etter embetsnedleggelsen slo Quisling til lyd for å forvise prestene fra sine menigheter, men

en så dramatisk reaksjon ble ikke gjennomført. En hadde ikke på langt nær nok NS-lojale prester å sette inn i alle stillingene som da ville ha blitt ledige. I stedet la departementet seg på den linjen at en forviste prester enkeltvis over tid. Etter hvert oppsto det da ledighet i en rekke menigheter. Prestebristen ble også synlig ved normal avgang i tjenesten, selv om det var flere som fortsatte sin tjeneste ut over aldersgrensen.

Mangelen på geistlig betjening ble med tiden mer og mer merkbar. Det ble etter hvert "betenkelig mange huller" i prestedekningen.²⁸ Prestemangelen var særlig merkbar i det nyopprettede Telemark bispedømme, som besto av Telemark og Aust-Agder. Quisling anså det som sitt "ideal-bispedømme". I mai 1944 var tredjeparten av prestene i de 18 prestegjeldene i dette bispedømmet forvist.²⁹ Ved årsskiftet 1944/45 var godt og vel 100 prester på landsbasis forvist. Av dem var om lag 40 i fengsel.³⁰ På Lillehammer var det en hel koloni av forviste prester som daglig måtte melde seg for politiet.

Kirkeledelsen la vinn på å dekke behovet for prestelig tjeneste ved å trekke inn ordinerte prester fra de kristelige organisasjoner³¹ og ved å gjøre bruk av uordinerte teologiske kandidater, teologiske studenter og enkelte erfarne og betrodde lekfolk. Men dette var ikke tilstrekkelig for å dekke behovet. Det manglet ikke teologiske kandidater som ønsket å bli ordinert. Men siden det ville være en risikabel handling, ble beslutningen utsatt. Kirkeledelsen var redd for at det ville være umulig å utnytte nyordinertes arbeidskraft, fordi de ville bli avslørt og kunne bli "likvidert"³².

7. Avgjørelsen i kirkeledelsen

På forsommeren 1944 kom enkelte yngre folk inn i kirkeledelsen. En av dem var hjelpeprest Arne Fjelberg i Frogner menighet i Oslo. De yngre gjorde seg sterkt gjeldende da DMK tok beslutningen om å ordinere nye prester.³³ Ordinasjonen skulle skje på basis av den generelle fullmakten som ble gitt til biskopene i juli 1942. En valgte å foreta ordinasjonen i hemmelighet – etter samme mønster som biskop Gustaf Aulén hadde fulgt da han ordinerte Eirik Guldvog i Strängnäs domkirke. Foruten hensikten med å avhjelpe prestemangelen var beslutningen om å

foreta ordinasjon i Norge motivert med ønsket om å vise at den selvadministrerte folkekirken var en fullverdig kirke med rett til å bestemme over ordinasjonen. I dette perspektivet ble ordinasjonen oppfattet som en symboltung handling. Schübeler sier at den "ville stå som toppen på det frigjørelsesverk som kirken hadde fullbyrdet".³⁴ En av ordinandene, Arne J. Sørensen, hevder at kirken med denne handlingen ville manifestere at den "ikke på noe punkt lot seg kue", men ville leve sitt liv fullt ut og utøve alle sine funksjoner.³⁵

På dette tidspunktet befant det seg om lag et halvt hundre prester på Lillehammer.³⁶ Også fire av de syv biskopene var forvist dit eller til området der omkring. Det var biskopene Henrik Hille, James Maroni, Gabriel Skagestad og Wollert Krohn-Hansen. Sistnevnte var sammen med sin kone blitt forvist til Helgøya i mai 1943. Julie og Wollert Krohn-Hansen fikk bo i sommervillaen Ekeberg og hadde det etter forholdene "trivelig og fritt".³⁷ Biskopen kunne holde gudstjenester og reise uten strenge restriksjoner.

DMK sendte Fjelberg til Lillehammer for å drøfte den planlagte ordinasjonen. Hvor skulle ordinasjonen være? Og hvem av biskopene skulle utføre den? Fjelberg la ikke skjul på at den som påtok seg oppgaven, måtte regne med å bli arrestert. Biskop Krohn-Hansen pekte seg ut som ordinator. Han var blitt vigslat til biskop i 1940 og var den desidert yngste av de aktuelle biskopene.³⁸ Alle som var kjent med denne beslutningen og forberedte ordinasjonen, var klar over at det ville være en risikofylt handling.

8. Stedsvalget

Biskop Krohn-Hansen opplyser at kirkeledelsen først tenkte seg en hemmelig ordinasjon i en av Oslo-kirkene. I den anledning dro han til Oslo for å drøfte stedsvalget med DMK. Ett av argumentene mot å legge ordinasjonen dit var at biskopen i så fall kunne bli arrestert for å ha forlatt Helgøya ulovlig.³⁹ En kunne risikere at NS-myndighetene ville slå til mot ham og ordinandene og begrunne reaksjonen politisk. Da ville det kirkelige grunnlaget for ordinasjonen komme i bakgrunnen.⁴⁰ For kirkeledelsen var det viktig at en ordinasjon var kirkelig motivert.

Derfor ville Krohn-Hansen at ordinasjonen skulle legges til Helgøya.

Ordinasjonen ble berammet til Helgøya kapell søndag 2. juli 1944 kl. 18.00. Tidspunktet ble valgt fordi det denne weekenden skulle være kretsmøte for Den norske sjømannsmisjonen nettopp der.⁴¹ Til dette stevnet ventet en om lag 70 utsendinger og andre tilreisende. Krohn-Hansen skulle ha nattverdgdustjenesten på kretsmøtet. Ordinandene skulle være med på gudstjenesten og blande seg med deltakerne på møtet. Det ville ikke vekke oppsikt. De som var utsendinger til kretsmøtet, ville forlate øya utpå ettermiddagen.

9. Ordinandene

En komité nedsatt av DMK gransket aktuelle ordinander. De var anbefalt av biskopene i de bispedømmene hvor de hadde en tjeneste. Foruten de formelle kvalifikasjonene og holdningen til Kirkens Grunn gikk vurderingen av ordinandene på personlig skikkethet for prestedtjenesten. Det ble sagt at ordinandene "var valgt ut med megen omhu".⁴² En tok ellers spesielt hensyn til hvem en "kunne gjøre mest bruk av på de mest nødlidende steder".⁴³

Opprinnelig sto det 20 navn på listen over teologiske kandidater som var vurdert og funnet vel skikket til å bli ordinert. De skulle ta seg fram til ordinasjonsstedet fra ulike kanter av landet – fra Nord-Norge, Sørlandet og Østlandet. For flere av dem var det strabasøst. Først få timer før selve ordinasjonen ble det klart at 18 ordinander hadde nådd fram.

Ordinandene fra Sør-Norge hadde fått beskjed om å møte i Oslo og melde seg i Frogner kirke fredag 30. juni. Der møtte de Arne Fjelberg. De visste ikke da hvem som skulle ordinere, og bare unntaksvis hvem de andre ordinandene var.⁴⁴ Også tid og sted for ordinasjonen var ukjent for dem. Fjelberg viste ordinandene til Døvekirken, hvor de ble tatt imot av døveprest Conrad Bonnevie Svendsen.⁴⁵ Der møtte de også residerende kapellan Johannes Ø. Dietrichson som da var fungerende leder i DMK. I denne fase av kirkekampen var kirkeledelsen gått "under jorden" og opererte i hemmelighet. Hver enkelt kandidat ble spurt om han var villig til å la seg ordinere under de rådende forhold, og det ble presisert

at den enkelte måtte ta det fulle ansvaret for å være med på handlingen.

I Døvekirken var det nattverdgdustjeneste kl. 18.00 denne fredagen ved Dietrichson. Han talte over 1 Kor 13,7: "Kjærligheten utholder alt, tror alt, håper alt, tåler alt." I talen la han ikke skjul på at den forestående ordinasjonen ville være forbundet med stor risiko. Når det er blitt skrevet at gudstjenesten ble avsluttet med minneord om sokneprest Arne Thu som ble torturert på Grini og omtalt som "kirkens første martyr i denne tid"⁴⁶, er det ikke helt riktig. På dette tidspunktet var Thu fortsatt i live, men utsatt for livstruende mishandling.

Samme kveld fikk ordinandene beskjed om at ordinasjonen skulle finne sted i Helgøya kapell søndag 2. juli, og at biskop Krohn-Hansen skulle være ordinator. For ordinandene med utgangspunkt i Oslo og omegn gikk turen neste dag, lørdag, med tog til Eidsvoll. De fikk ikke reisetillatelse lenger enn dit og måtte derfor ta med seg sykkel. I pøsende regnvær måtte de sykle nordover mot Hamar – en strekning på omlag 6 mil. Iført en tynn sommerdress var det "et mareritt", forteller Sørensen.⁴⁷ Tidemann Strand nevner at de syklende ordinandene hadde meldetjeneste på enkelte prestegårder underveis. Fra lørdag til søndag overnattet noen av ordinandene på Ottestad hos residerende kapellan Alf Hauge i Stange. De andre som kom sørfra, fortsatte til Hamar og ble tatt hånd om som om de var utsendinger til kretsmøtet i Sjømannsmisjonen på Helgøya.⁴⁸ Søndag morgen reiste ordinandene med Mjøsfergen til Helgøya og blandet seg med folk som skulle på kretsmøtet.

Blant ordinandene som kom nordfra, var Olav Austad, som bodde på Tjøtta. I slutten av juni fikk han et telegram med denne ordlyden: "Av-talen gjelder 29. juni. Hilsen Wollert."⁴⁹ Hvordan skulle han forstå dette telegrammet? Kunne det være en felle tyskerne hadde lagt?⁵⁰ Etter telefonkontakt med prosten reiste han til Trondheim. Der fikk han beskjed av en av kirkekampens sentrale prester om å ta seg fram til Lillehammer hvor han holdt seg i dekning. Gjennom telefonkontakt med sokneprest Christoffer Kobro – en av de forviste prestene der – fikk han orientering om det som skulle skje på Helgøya på søndag. En annen av ordinandene fra Hålo-

galand bispedømme, Jon Geir Hol, fikk også et kodet telegram fra Krohn-Hansen om den forestående ordinasjonen. Som avtalt meldte han tilbake til biskopen med hilsenen: "Gratulerer med dagen!" I det lå det at han var klar til å bli ordinert.

10. Skriftlig bispeeksamen

Etter nattverdgdustjenesten i kapellet søndag formiddag møttes ordinandene på Ungdomshuset. Der fant bispeeksamenen sted.⁵¹ Den måtte skje skriftlig. Selv om biskopen hilste på ordinandene og vekslet noen ord med hver enkelt, hadde han ingen mulighet til å føre individuelle ordinasjonssamtaler med dem. Hver av dem fikk et skjema – utarbeidet av DMK – som skulle fylles ut.⁵² De måtte redegjøre for sitt liv og gi en begrunnelse for å gå inn i prestedtjenesten. Alle måtte skriftlig tiltre Kirkens Grunn, selv om deres holdning til denne bekjennelseserklæringen var undersøkt av DMK på forhånd.⁵³ De 18 ordinandene var sterkt motivert for tjenesten og visste godt hva det kunne føre med seg.

Skjemaet ordinandene måtte fylle ut, så slik ut:⁵⁴

Ordinasjon 2. juli 1944

Kandidatens fulle navn:

Fødselsdatum:

Fødested:

Embedseksamen; år og karakter:

Praktisk-teologisk eksamen;
år og karakter:

Ved hvilket fakultet?

Har De gitt eller gir De tilslutning til bekjennelsen og erklæringen "Kirkens grunn" av påskeaften 1942?

Vil De ved Deres ordinasjon stille Dem til rådighet for tjeneste i vår kirke på denne bekjennelses og erklærings grunn?

Anfør kort om Deres personlige stilling til prestedtjenesten, hva som drar Dem til den, når og hvordan kom det til Dem?

...

Særlig kristelige, kirkelige eller teologiske interesser?

...

Er De gift? Når? Med hvem?

Hvor mange barn?

Går De nå med frimodighet til prestedtjenesten i denne prøvsomme tid?

(Datum og underskrift):

Når det ikke har vært mulig å oppspore noen av de utfylte DMK-skjemaene, skyldes det etter all sannsynlighet den spente situasjonen i kirken. Hvis en tok vare på disse dokumentene, og de ble funnet, kunne det få uheldige følger for den enkelte ordinand og for de øvrige som medvirket ved ordinasjonen. Det kan tale for at papirene ble brent eller nedgravd i jorda. Palmer Skaar – en av ordinandene – har fortalt at de var "altfor farlig stoff", og antyder at skriftlige nedtegnelser fra denne begivenheten kanskje ligger "i et syltetøyglass under en busk ute i skogen" i nærheten av den midlertidige bispeboligen.⁵⁵

Det er ingen tvil om at tilslutning til Kirkens Grunn var en nødvendig betingelse for å bli ordinert. Den tydeliggjorde grunnlaget for prestedtjenesten på denne tiden og avviste NS' teologi og kirkepolitikk. Ordinandene bekreftet at de stilte seg "til rådighet for tjeneste i vår kirke på denne bekjennelses og erklærings grunn". Ved denne ordinasjonen fungerte Kirkens Grunn som bekjennesskrift i Den norske kirke.⁵⁶

11. De 18 ordinandene

Amlie, Hans Georg, Oslo (forvist til Kilebygda), f. 1911, cand.theol. 1938. Klokker i Gamle Aker kirke, Oslo bispedømme.

Austad, Olav, Tjøtta, f. 1913, cand.theol. 1941. Sekretær i Helgeland krets av Norges kristelige ungdomsforbund, Hålogaland bispedømme.

Bjorvand, Einar, Lillesand, f. 1916, cand.theol. 1941. Menighetsarbeider i Vestre Moland, Agder bispedømme.

Christensen, Rolf Jarl, Tromsø, f. 1913, cand.theol. 1939. Ungdomssekretær i Troms krets av Det Norske Misjonsselskap, Hålogaland bispedømme.

Flørenes, Leif Kristian, Oslo, f. 1914, cand.theol. 1938. Sekretær i Norges kristelige student- og gymnasiastlag, Oslo bispedømme.

Frømyr, Olav, Heddal, f. 1908, cand.theol. 1941. Ungdomssekretær i Skien krets av Det Norske Misjonsselskap, Agder bispedømme.

Haga, Hans Isak Kristoffer, Oslo, f. 1908, cand.theol. 1937. Sekretær i Norges kristelige ungdomsforbund, Oslo bispedømme.

Hol, Jon Geir, Sigerfjord, f. 1913, cand.theol. 1940. Reisesekretær i Norsk misjon blant

hjemløse. Hålogaland bispedømme.

Kapstad, Alv, Arendal, f. 1902, cand.theol. 1934. Klokker i Trefoldighet menighet i Arendal, Agder bispedømme.

Køren, Einar, Stabekk, f. 1913, cand.theol. 1940. Menighetsarbeider i Østre Bærum, Oslo bispedømme.

Kvarving, Finn Arnulf, Oslo, f. 1915, cand.theol. 1940. Assistent i Piperviken småkirke i Oslo, Oslo bispedømme.

Kørner, Axel Eduard, Sørkedalen, f. 1904, cand.theol. 1933. Lærer og klokker i Sørkedalen, Oslo bispedømme.

Raustøl, Christen, Vinje, f. 1908, cand.theol. 1941. Menighetsarbeider i Vinje, Agder bispedømme.

Skaar, Palmer, Trondheim, f. 1912, cand.theol. 1939. Sekretær i Trøndelag krets av Israelsmisjonen, Nidaros bispedømme.

Strand, Christian Tidemann, Oslo, f. 1908, cand.theol. 1937. Klokker i Jakob menighet, Oslo, Oslo bispedømme.

Sørensen, Arne Johan, Skien, f. 1916, cand.theol. 1941. Sekretær i Skien Indremisjon, Agder bispedømme.

Vatne, Ånund Ørmland, Tromsø, f. 1909, cand.theol. 1940. Lærer og menighetsarbeider i Tysfjord, Hålogaland bispedømme.

Østerås, Otto Kalmar, Bodø, f. 1913, cand.theol. 1940. Klokker i Bodø, Hålogaland bispedømme.

Av ordinandene var 8 ansatt i en kristelig organisasjon, 5 arbeidet i lokale menigheter og 5 var klokkere. De kom fra fire bispedømmer: 7 fra Oslo, 5 fra Hålogaland, 5 fra Agder og 1 fra Nidaros. I disse bispedømmene var prestemangelen mest påtrengende. Ingen av ordinandene kom fra Hamar, Bjørgvin og Stavanger bispedømme. Antakelig var ikke behovet for flere ordinerte prester like stort i disse bispedømmene som i de andre.

12. Ordinasjonsgudstjenesten

Fire av prestene som var forvist til Lillehammer, assisterte ved ordinasjonen: Prost Kristen Løken, Arendal, sokneprest Christoffer Kobro, Hjartdal, sokneprest Søren *Storaker*, Spydeberg og hjelpeprest Reidar Erling Hågan, Larvik. Prost Løken var bedt om å være liturg. De

mange andre prestene på Lillehammer ble ikke orientert om hva som skulle skje på Helgøya. Ingen av prestene i tjeneste fra distriktet der omkring ble forespurt om å assistere ved ordinasjonen, av frykt for at de kunne bli fjernet fra sine menigheter når begivenheten ble kjent for NS-myndighetene og NS-kirken. Av den grunn ble heller ikke representanten for DMK i Hamar bispedømme, Alf Hauge, bedt om å assistere. Men han var likevel til stede og satt bortgjemt på galleriet.

Ordinasjonsgudstjenesten var ikke offentliggjort. I tråd med det som var planlagt, ble verken stedets sokneprest eller de øvrige kirkelige medarbeiderne orientert om det som skulle skje.⁵⁷ Biskop Krohn-Hansen hadde sagt til dem at han denne søndag ettermiddag skulle ha et møte med noen prester i kapellet. Kirkedøren ble låst.⁵⁸ Ingen av ordinandenes pårørende var til stede. Det ville blitt lagt merke til og ble ansett for å være for risikabelt. I tillegg til biskopen, ordinandene, de fire assisterende prestene og fungerende organist var det bare de aller nærmeste av biskopens familie og noen ytterst få andre som var der. Til sammen skal det ha vært seks kvinner og den nærmest bortgjemte presten Hauge på galleriet. Det hele foregikk i stillhet, uten at folk i den lokale menigheten visste om det.

Fungerende organist var biskopens 17 år gamle sønn, Carl Wollert Krohn-Hansen. Noteutvalget var svært beskjedent. Til preludium brukte han "Landkjenning" av Edvard Grieg. Det passet for så vidt godt siden det var kronprins Olavs fødselsdag.⁵⁹

Biskop Krohn-Hansen måtte bruke sin bispe-surtout (en svart embetsfrakk) fordi statspolitiet hadde tatt bispesamarien. Men han var glad for å kunne bære et bispekors som symboliserte bispeveridigheten.⁶⁰ Ordinandene hadde strevd med å få tak i prestekjole, og mange av dem måtte låne gamle og falmede prestekjoler.⁶¹ De skulle egentlig hatt messeskjorte, men det lot seg ikke gjøre å skaffe til alle, så den ble sløffet.

Ordinasjonen foregikk etter Alterbok for Den norske kirke, men med ett unntak. Handlingen ble ikke innledet med tiltale til menigheten, slik som foreskrevet i Alterboken. En hadde formulert en egen innledning, som ble fremført av

liturgen, prost Løken. Den begynte slik:

Kjære brødre!

I den alvorlige tid vår kirke gjennomkjemper, er mange prester fjernet fra sine menigheter og satt ut av stand til å røkte sitt kall. En rekke menigheter er nødlidende fordi kirken ikke makter å sende dem prester. Det er derfor nødvendig for kirken – også under kirkekampen – å oppta den funksjon som normalt hører med til kirkens liv: Prestevigselen.

Biskop Wollert Krohn-Hansen vil i dag bruke den alminnelige fullmakt til å ordinere som Den midlertidige kirkeledelse ga kirkens rette biskoper i 1942.

Innledningen ble avsluttet med en oppfordring om å ta imot ordinandene "i kjærlighet og bære dem fram for Gud i våre bønner".⁶² Deretter ble navnene på de 18 ordinandene lest opp i alfabetisk rekkefølge.

I sin tale tok biskop Krohn-Hansen utgangspunkt i Matt 10,7: "Når I går av sted, da forkynn dette budskap: Himlenes rike er kommet nær!" Biskopen sa at vi lever i en krig hvor voldsmakten feirer orgier. Rettssamfunnet er oppløst og rettferdigheten undertrykt. Sataniske og sadistiske krefter rår. I denne kampen er det ikke lett å være Jesu budbærer og forkynne at himlenes rike er kommet nær. Da Jesus sendte ut sine disipler, sendte han dem som sauer midt blant ulver. Biskopen, som var beveget, sa til ordinandene at en ikke hadde noen menneskelig sikkerhet for hva som ville skje med dem, og han la til: "Etter all beregning må dere vente forfølgelse." Men vi skal ikke la oss skremme av det. Det er herlig å tjene "i en kristen *folk*ekirke", understreket biskopen. I lys av troen på at Guds rike er kommet nær, så han for seg en fremtidig rekristerianisering av Norge:

Folket skal kristnes. Ja, statskirken skal igjen tre i funksjon. Det norske folk skal være et kristent folk – det norske statsstyre skal være et kristent styre som hører Guds ord og lyder Guds lov. Vår kultur skal kristnes. Vi får en bred front å arbeide på når Norge igjen skal bygges.⁶³

Ordinasjonsgudstjenesten ble avsluttet med at fungerende organist, Carl Wollert Krohn-Hansen, spilte "Ave Maris Stella" av Edvard Grieg.⁶⁴

Det fortelles at ordinasjonen var en meget høytidelig og sterk opplevelse for dem som var

til stede. En av ordinandene har omtalt den som "minutter mett med evighetsinnhold"⁶⁵. De nyordinerte visste at de gikk en usikker fremtid i møte, og innstilte seg på å bli forfulgt. Like fullt gledet de seg til å ta fatt på oppgavene som ventet dem.

13. Samling etterpå

Etter ordinasjonen var det samling i "bispeboligen". Der ble det servert "te og delikate smørbrød", forteller Leif Flørenes.⁶⁶ Samlingen var preget av fest og alvor. Siden det var Kronprins Olavs fødselsdag, sang forsamlingen kongesangen, "Gud sign vår konge god". Også fedrelandssangen, "Ja, vi elsker", ble sunget. Det ble holdt en rekke taler, og de nyordinerte fikk anledning til å rådføre seg med biskopen, med de assisterende prestene og med hverandre. Samtalene munnet ut i en parole om at de nye prestene ikke skulle nekte for at de nylig var ordinert, men uten å se seg nødt til å oppgi hvor de var ordinert, og hvem som hadde utført ordinasjonen. Det ville bli oppdaget hva som var skjedd – så snart de kom tilbake til sine menigheter eller til de organisasjoner hvor de arbeidet. Derfor gjaldt det å ha tenkt gjennom hva en skulle si og ikke si, når spørsmålene kom.⁶⁷

Da festen hadde vart til over midnatt, dro de assisterende prestene tilbake til Lillehammer. De måtte følge rutinen og melde seg for politiet dagen etter. I den midlertidige bispeboligen var det ikke sengeplass til alle de nyordinerte. Flere av dem satt oppe hele natten. En tok ikke sjansen på å la dem overnatte andre steder i nærheten, fordi det da ville være vanskelig å unngå at det ble kjent hvorfor de hadde kommet til Helgøya.⁶⁸

14. Risikofylt hjemreise og tjeneste

Dagen etter ordinasjonen reiste de 18 nyordinerte prestene hjem. Selv om hjemreisen var risikofylt, gikk den – så vidt kjent – greit under de rådende forhold. De som skulle til Oslo, slapp å sykle tilbake. Det ble ordnet med bilskjys. Sjøføren hadde fått kjøretillatelse for å frakte pasienter som øyeblikkelig måtte innlegges på Rikshospitalet!⁶⁹

Enkelte av de nyordinerte gikk rett inn i oppgaver som avslørte at de nå var blitt prester.⁷⁰

Men det gjaldt ikke alle. I og med at ferietiden sto for døren, varte det noen uker før folk oppdaget at noen av de teologiske kandidatene var blitt prester. Flere av dem som var ansatt i kristelige organisasjoner, tok på seg tjeneste i nærliggende lokale menigheter, hvor forholdene ellers lå til rette for det.

C. Tidemann Strand hadde sin første gudstjeneste 23. juli 1944 på et elevstevne på Haugetun ungdomsskole (folkehøyskole) der han hadde vært lærer. Først 13. august hadde han sin første gudstjeneste i Jakob kirke i Oslo, der han var klokker. En måned senere, 13. september, fikk han brev fra NS-biskopen i Oslo, Lars Frøyland, som spurte hvor og når han var blitt ordinert, og hvem som utførte ordinasjonshandlingen. Tidemann Strand besvarte ikke brevet. Kort tid etterpå ble han arrestert av statspolitiet, forhørt og forvist. Han forsvarte seg med at han var ordinert etter Alterbok for Den norske kirke, som var lov i landet. Men det hjalp ikke. Forvisningen ble begrunnet med henvisning til sikring etter straffelovens paragrafer om personer med "varig svekkede sjelsevner".⁷¹

I tillegg til Tidemann Strand ble tre av de andre som ble ordinert på Helgøya, arrestert og forvist.⁷² Men ingen av dem led noen virkelig alvorlig overlast. Av de 18 nyordinerte var det altså 14 som stort sett kunne gjøre tjeneste i kirken de 10 månedene som var igjen av okkupasjonen. Alt i alt slapp de Helgøya-ordinerte lettere fra det enn fryktet på forhånd. Det gjaldt også biskop Krohn-Hansen og de assisterende prestene. Disse ble ikke rammet av represalier fra NS-hold for det de hadde vært med på.

Selv om det var begrenset hva ordinasjonen av 18 teologiske kandidater kunne dekke av behovet for prestetjeneste i Norge på denne tiden, var handlingen viktig. Den viste at kirkeledelsen så på ordinasjonen som grunnleggende for tjenesten i kirken etter bruddet med statens kirkestyre. Det gjaldt – så vidt som mulig – å betjene menighetene med Ordet og sakramentene. "katakombeordinasjonen" ble oppfattet som en godt begrunnet kirkelig handling i forlengelsen av bekjennelseserklæringen Kirkens Grunn.

På det tidspunktet ordinasjonen på Helgøya fant sted, var en i DMK fortsatt åpen for flere senere ordinasjoner. Men når det likevel ble

med denne ene, skyldtes det at kirkeledelsen så for seg at en ny ordinasjon ville bli oppfattet som en ytterligere provokasjon rettet mot NS-kirken og dens prester. Det ville heller ikke løse prestemangelen i noen av bispedømmene. Dessuten hører det med i bildet at en på dette tidspunktet så for seg at verdenskrigen gikk mot slutten, og at den tyske okkupasjonen snart ville være over.

15. Lovlig dispensasjon

Siden Den norske kirke i årene 1942–1945 hadde brutt forbindelsen med statens kirkestyre og i realiteten fungerte som en selvadministrert folkekirke, kunne ikke ordinasjonen på Helgøya utføres etter normal statskirkelig ordning. Som nevnt hadde Den norske regjering i London ingenting med denne ordinasjonen å gjøre. Ordinasjonen fant sted etter en generell fullmakt fra DMK og ble foretatt i kraft av kirkelig nødrett.⁷³

Etter krigen ble det diskutert hvordan en skulle se på ordinasjonen på Helgøya. Kirkedepartementet konstaterte at ordinasjonen skjedde etter fullmakt fra kirkeledelsen og bedømte den som en lovlig prestevigsel, selv om en ikke fulgte ordinær kirkerett. Handlingen ble imidlertid utført etter Alterbok for Den norske kirke, og kandidatenes kvalifikasjoner var i orden. I departementets tilråding til Kongen heter det blant annet:

Da ordinasjonen av nevnte 18 kandidater er skjedd på lovlig måte og i henhold til en fullmakt som var gitt av Den midlertidige kirkeledelse på en tid da landets lovlige kirkemyndigheter var avskåret fra å gi løyve til ordinasjoner i Norge, finner departementet at ordinasjonen må betraktes som en lovlig prestevigsel. Departementet tilråder derfor at den tillatelse som er gitt av Den midlertidige kirkeledelse til ordinasjon av de nevnte kandidater, blir godkjent som en lovlig dispensasjon i N.L. 2-3-9.⁷⁴

Ved kgl. resolusjon av 22. november 1946 ble så ordinasjonen av de 18 teologiske kandidatene på Helgøya 2. juli 1944 godkjent som lovlig dispensasjon fra N.L. 2-3-9.

16. Konklusjon

Presteordinasjonen i Helgøya kapell 2. juli 1944 var meget spesiell. Av frykt for alvorlige reaksjoner

sjoner fra NS-myndighetene fant den sted i det skjulte – med låst dør og uten menighet til stede, bortsett fra ordinator, ordinander, assisterende prester, en prest på galleriet og 4–5 av biskopens familie. De 18 ordinandene var plukket ut av Den midlertidige kirkeledelse og måtte avlegge skriftlig bispeeksamen, inkludert tilslutning til bekjennelseserklæringen Kirkens Grunn. Det var den første ordinære ordinasjon utført av en norsk biskop på vel fire år og forble den eneste under okkupasjonen, når en ser bort fra "ordinasjonene" i NS-regi. Begrunnelsen for ordinasjonen på Helgøya var å bidra til å dekke behovet for flere prester etter at ganske mange var forvist fra sine menigheter av Quisling-styret. Men vel så viktig for kirkeledelsen var det å understreke at kirkens selvstendighet og tjeneste under de rådende forhold hadde sin basis i ordinasjonen. Men det er ikke grunnlag for å hevde at ordinasjonen først og fremst var et uttrykk for biskop Krohn-Hansens ønske om å demonstrere mot nazi-presteskapet⁷⁵, selv om en var klar over at NS og det statlige kirkestyret ville tolke handlingen som en kirkepolitisk demonstrasjons-handling. Hovedmotivet var kirkens – den selvadministrerte folkekirkens – kamp for å være kirke fullt ut.

Ordinasjonen avvek fra norsk kirkerett på fire punkter: (1) Ordinasjonstillatelsen ble gitt av DMK på generelt grunnlag – ikke av Kongen, slik som foreskrevet i norsk kirkerett. (2) Ordinasjonen foregikk i det skjulte og var ikke kunngjort for menigheten i forveien, slik som forutsatt i Alterboken. (3) Handlingen ble ikke innledet med en tiltale til menigheten og avvek dermed fra Alterboken også på dette punkt. (4) Ordinandene måtte på forhånd gi skriftlig tilslutning til Kirkens Grunn.

Ordinasjonen på Helgøya fulgte samme mønster som biskop Gustaf Auléns hemmelige ordinasjon av Eirik Guldvog i Strängnäs domkirke like før jul i 1942, men med den forskjell at Aulén handlet etter fullmakt fra Kongen i London. I Sverige var ikke tilslutning til Kirkens Grunn en artikulert betingelse for å kunne bli ordinert den gang. Etter norsk kirkerett var det adgang til å la en utenlandsk biskop i en evangelisk-luthersk kirke utføre ordinasjon i Den norske kirke etter fullmakt fra Kongen. Denne be-

stemmelsen lå også til grunn for de øvrige ordinasjoner i Den norske kirke utenfor landets grenser i årene 1942–1945.

Når DMK ventet helt til sommeren 1944 med å ordinere noen av de mange teologiske kandidatene som ventet på ordinasjon, skyldtes det ikke bare at prestemangelen først da ble prekær. Den var merkbar før det. At det drøydte med ordinasjon, kom av frykten for at det ville provosere NS-myndighetene og tilspisse kirkekonflikten ytterligere. Når en endelig tok mot til seg og fulgte opp kirkeledelsens uttalte ønske fra sommeren 1942 om ordinasjoner i den selvadministrerte folkekirken, må det sees i lys av kirkeledelsens gjentatte betoning av ordinasjonens bærekraft for kirkens egenart og selvstendighet etter embetsnedleggelsen.

17. Litteratur

- Aulén, Gustaf: *Från mina nittiosex år. Hänt och tänkt*, Stockholm 1975; Verbum.
- Aulén, Gustaf: "Norska prästvigningar i Strängnäs Domkyrka", *Festskrift til biskop Arne Fjellbu på 70-årsdagen 19. desember 1960*, Oslo 1960: Gyldendal, 111–118.
- Austad, Olav: *Forteljinger frå eige liv*, manus, Gjesåsen 1980–81.
- Austad, Torleiv: *Kirkelig motstand. Dokumenter fra den norske kirkekamp under okkupasjonen 1940–45 med innledninger og kommentarer*, Kristiansand 2005; Høyskoleforlaget.
- Carlsen, Ingvald B.: *Kirkefronten i Norge under okkupasjonen 1940–45*, Oslo 1945: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Christie, H.C.: *Den norske kirke i kamp*, Oslo 1945: Land og Kirke.
- Hansson, Kristian: *Stat og kirke. Fredstider og kampår i Norge*, Bergen 1945: I hovedkommissjon hos John Griegs forlag.
- Hansson, Kristian: *Norsk kirkerett*, Oslo 1935: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- "Hemmelig ordinert prest i 1944", Intervju med Jon Geir Hol, *Vårt Land* 5. mai 1994.
- Krohn-Hansen, Carl Wollert: *Minner fra krigen*, manus, Hamar 2015.
- Krohn-Hansen, Wollert: *Den brente jord. Dagboksopptegninger fra krigen og kirkekampen i Nord-Norge*, Oslo 1945: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Norrman, Ragnar: *Quislingkyrkan. Nasjonal Samlings kyrkopolitik 1940–1945*, Skellefteå 1998: Norma Bokforlag.
- Schübeler, Ludwig: *Kirkekampen slik jeg så den*, Oslo 1945: Lutherstiftelsens forlag.
- Seierstad, Andreas: "Kyrkja sitt høve til staten under okkupasjonen", *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 20, 1949, 199–210.
- Sørensen, Arne J.: "Da 18 prester ble ordinert 'under jorden'", *Fædrelandsvennen* 26. mai 1945.
- Tidemann Strand, Christian: "Katakombeordinasjonen på Helgøya for 25 år siden", *Aftenposten aften* 2. juli 1969.

I tillegg må nevnes brev til Torleiv Austad fra Olav Austad, Palmer Skaar og Christian Tidemann Strand (KKS, Nasjonalbiblioteket).

Noter

- 1 Ingvald B. Carlsen: *Kirkefronten i Norge under okkupasjonen 1940–1945*, Oslo 1945, 190; Christian Tidemann Strand: "katakombeordinasjonen på Helgøya for 25 år siden", *Aftenposten aften* 2. juli 1969.
- 2 Wollert Krohn-Hansen: *Den brente jord*, Oslo 1945, 190.
- 3 Jfr. Ragnar Norrman: *Quislingkyrkan. Nasjonal Samlings kyrkopolitik 1940–1945*, Skellefteå 1998.
- 4 Torleiv Austad: *Kirkelig motstand. Dokumenter fra den norske kirkekamp under okkupasjonen 1940–45 med innledninger og kommentarer*, Kristiansand 2005, 34.
- 5 T. Austad 2005, 35.
- 6 T. Austad 2005, 87.
- 7 T. Austad 2005, 105.
- 8 T. Austad 2005, 130.
- 9 T. Austad 2005, 151–151.
- 10 T. Austad 2005, 145.
- 11 T. Austad 2005, 181–182.
- 12 Bruddet med den statlige kirkeledelsen innebar ikke uten videre at Den norske kirke ble frikirke. Det som skjedde, var at kirken midlertidig administrerte seg selv med DMK som ledelsesorgan, men opererte etter statskirkelig lovgivning så langt det lot seg gjøre. Jfr. Andreas Seierstad: "Kyrkja sitt høve til staten under okkupasjonen", *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 20, 1949, 199–210.
- 13 T. Austad 2005, 185.
- 14 Carlsen 1945, 190.
- 15 W. Krohn-Hansen 1945, 190.
- 16 Jfr. Kristian Hansson: *Norsk kirkerett*, Oslo 1935, 63.
- 17 Jfr. Gustaf Aulén: "Norska prästvigningar i Strängnäs Domkyrka", *Festskrift til biskop Arne Fjellbu på 70-årsdagen 19. desember 1960*, Oslo 1960, III–III. Aulén forteller at han gjennom et brev fra professor Anton Fridrichsen i Uppsala var blitt orientert om at biskopen av Chichester, G.K.A. Bell, hadde kommet til Sverige med et budskap om at den norske kirkeministeren i London, Nils Hjelmtveit, ønsket at seks prester – tre eldre og tre yngre – skulle stilles til disposisjon for den norske regjering for å gjøre tjeneste blant nordmenn i Sverige, England og Amerika.
- 18 Aulén 1960, III–III. Aulén siterer fra et brev fra Guldvog, hvor han forteller hvorfor det ikke ble noe av den planlagte presteordinasjonen i Oslo.
- 19 Aulén 1960, III.
- 20 Hansson 1935, 63.
- 21 Aulén 1960, III–III.
- 22 Gustaf Aulén: *Från mina nittiosex år. Hänt och tänkt*, Stockholm 1975, 188.
- 23 Aulén 1960, III. Ordinander var Victor Arvid Andersen, Arthur Bjarne Berg, Hans Andreas Grydeland og Finn Graarud Guttormsen.
- 24 Aulén 1960, III–III. Ordinander var Olav Fjose og Ragnar Heiret.
- 25 Aulén 1960, III–III.
- 26 Det ble også foretatt presteordinasjoner av norske teologiske kandidater i England, Skottland og USA, jfr. H.C. Christie: *Den norske kirke i kamp*, Oslo 1945, 321.
- 27 W. Krohn-Hansen 1945, 190.
- 28 Arne J. Sørensen: "Da 18 prester ble ordinert 'under jorden'", *Fædrelandsvennen* 26. mai 1945.
- 29 Christie 1945, 316; Schübeler 1945, 245.
- 30 Schübeler 1945, 255.
- 31 W. Krohn-Hansen 1945, 190.
- 32 Ludwig Schübeler: *Kirkekampen slik jeg så den*, Oslo 1945, 269.
- 33 Schübeler 1945, 269.
- 34 Schübeler 1945, 269.
- 35 Sørensen, *Fædrelandsvennen* 26. mai 1945.
- 36 Ifølge Ingvald B. Carlsen – en av dem som ble forvist til Lillehammer – var det 53 prester der høsten 1944, se Carlsen 1945, 203.
- 37 Carl Wollert Krohn-Hansen: *Minner fra krigen* (manus), Hamar 2015, 10.
- 38 C. Wollert Krohn-Hansen 2015, II.
- 39 Carlsen 1945, 190.
- 40 W. Krohn-Hansen 1945, 190.
- 41 Carlsen 1945, 191.
- 42 Carlsen 1945, 191.
- 43 Schübeler 1945, 269.
- 44 Leif Flørenes i Schübeler 1945, 271.
- 45 Tidemann Strand, *Aftenposten* 2. juli 1969.
- 46 Flørenes i Schübeler 1945, 272.
- 47 Sørensen, *Fædrelandsvennen* 26. mai 1945.
- 48 Tidemann Strand, *Aftenposten* 2. juli 1969.
- 49 Olav Austad: *Forteljinger fra eige liv* (manus), Gjesåsen 1980–81, 25 (stilt til disposisjon av sønnen, Peter K. Austad).
- 50 Når dette kunne være en mulig tolkning, skyldtes det trolig at han i 1943 hadde reist nordover til Helgeland fra Agder etter at det var kommet melding til hans hjemsted, Bygland i Setesdal, om at han var utskrevet til arbeidstjeneste for tyskerne. Det ville han ikke være med på, se O. Austad 1980–81, 24.
- 51 Flørenes i Schübeler 1945, 273.
- 52 Brev fra Leif Flørenes til T. Austad 21. september 1967 (KKS – Kirkekampens Sentralarkiv).
- 53 W. Krohn-Hansen 1945, 191.
- 54 T. Austad 2005, 245–246.
- 55 Brev fra Palmer Skaar til T. Austad 14. oktober 1967 (KKS).
- 56 T. Austad 2005, 247.
- 57 Det fortelles at klokkeren – som ikke var orientert om ordinasjonsgudstjenesten – kom forbi kapellet i kveldingen og stusset da han hørte orgelet. Han lyttet og undret seg over hva slags ritual en fulgte der. Ifølge Olav Austad kom klokkeren til at det var tyskerne som holdt messe, og tenkte at det kanskje kunne være en gresk-ortodoks messe. Derfor gikk han ikke inn. Klokkeren visste nemlig at Gestapo var på Helgøya denne søndagen fordi en av lærerne som var internert der, hadde flyktet; se O. Austad 1980–81, 25.
- 58 W. Krohn-Hansen 1945, 191. Bekreftet i samtale med biskopens sønn, Carl Wollert Krohn-Hansen, II.02.2014.
- 59 C. Wollert Krohn-Hansen 2015, II.
- 60 Biskop Krohn-Hansen var fratatt sitt ordinære embetskors, men hadde fått låne emeritus-korset som hadde tilhørt biskop og statsråd Hans Riddervold, se W. Krohn-Hansen 1945, 151.
- 61 W. Krohn-Hansen 1945, 191–192. Arne J. Sørensen forteller at han hadde iført seg en eldgammel samarie etter prost Hans Nielsen Hauge i Skien, se *Fædrelandsvennen* 26. mai 1945. Jon Geir Hol dro tilbake til Nord-Norge via Oslo, hvor han fikk kjøpt en gammel prestekjole av en pensjonert prest, se *Vårt Land* 5. mai 1994.
- 62 W. Krohn-Hansen 1945, 192.
- 63 W. Krohn-Hansens tale ved ordinasjonen på Helgøya er trykt i Schübeler 1945, 276–281.
- 64 Opplyst av C. Wollert Krohn-Hansen 16.01.2018.
- 65 Sørensen, *Fædrelandsvennen* 26. mai 1945.
- 66 Schübeler 1945, 281.
- 67 W. Krohn-Hansen 1945, 193. Også ved denne anledning ble sokneprest Arne Thu nevnt. Krohn-Hansen forteller at en nettopp hadde fått sørgebudet om at han var død på Grini som følge av straffeekseris, og at det derfor ble sagt minneord om ham. Han døde den 27. juli 1944.
- 68 W. Krohn-Hansen 1945, 193; Tidemann Strand, *Aftenposten* 2. juli 1969.
- 69 Sørensen, *Fædrelandsvennen* 26. mai 1945.

-
- 70 Olav Austad dro rett hjem til Helgeland og rakk så vidt en stor ungdomsleir på Dønna, hvor han som prest forrettet gudstjeneste med nattverd, se O. Austad 1980–81, 25.
- 71 Tidemand Strand, *Aftenposten* 2. juli 1969.
- 72 Tidemann Strand, *Aftenposten* 2. juli 1969.
- 73 Jfr. Seierstad 1949, 199–210. Seierstad påpeker at ordinasjonen på Helgøya kunne betraktes som lovlig i og med at "det rådte ein *naudstilstand* på den tid kyrkja handla på eiga hand" (207).
- 74 Sitert etter Seierstad 1949, 206.
- 75 Hevdet av Jon Geir Hol, *Vårt Land* 5. mai 1994.